

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

*Шпакович О.М.**

**Наукова доповідь
на засіданні Вченої Ради Інституту міжнародних відносин
25 лютого 2011 року**

по докторській дисертації на тему:

«ВПЛИВ АКТИВ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА ВНУТРІШНІ ПРАВОПОРЯДКИ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ»

В сучасному складному, динамічному, пронизаному різними тенденціями та протиріччями світі, міжнародним організаціям належить велика роль та значення у вирішенні сучасних нагальних проблем. Подальший розвиток більш тісної співпраці між державами передбачає подальше виникнення та зростання кількості міжнародних організацій. Міжнародні організації створюються державами і являють собою специфічну форму відносин між ними, яка існує поряд з безпосередніми двосторонніми і багатосторонніми відносинами.

У міжнародних відносинах міжнародні організації відіграють істотну роль як форма співробітництва держав і багатосторонньої дипломатії.

На сьогодні відсутнє єдине загальновизнане визначення поняття міжнародної організації. Існують різні погляди, пропонуються різні визначення, що пов'язані насамперед з активною участю держав у діяльності різних міжнародних організацій.

Міжнародна організація – один з найбільш динамічних інститутів людського суспільства, яких характеризується пристосованістю до реалій процесу міжнародного співробітництва, в рамках якого вони виконують власну функціональне навантаження.

За наявності великої кількості міжнародних організацій та можливості кожної держави ініціювати збільшення цієї кількості, збагачується спектр можливих стратегій і тактик забезпечення інтересів держави шляхом участі у міжнародних організаціях. Основним завданням держави у цій сфері виступає чітке розуміння предметної компетенції міжнародної організації, її можливостей, потенціалу та закономірностей розвитку, її значення та місця у структурі зовнішньополітичного курсу. Першочерговою умовою такого розуміння є чітка класифікація міжнародних організацій.

Жодна класифікація не має на меті встановлення ієрархії. Вона є, скоріше, способом умовного розподілу міжнародних організацій на окремі групи для зручності їхнього дослідження, систематизації та використання при розробці стратегії відносин з ними.

* кандидат юридичних наук, доцент кафедри порівняльного і європейського права, докторант Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Науковий консультант: проф. Муравйов В.І.

З'ясування міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій досі перебуває в межах наукових досліджень. Ми бачимо різні наукові підходи та точки зору щодо міжнародної правосуб'єктності міжнародних організацій.

В свою чергу, міжнародна правосуб'єктність міжнародних організацій знаходить своє підтвердження в її міжнародно-правовому статусі.

На сьогодні більшість спірних питань теорії міжнародного права, насамперед, питань, що стосуються структури та діяльності міжнародної організації, їх правового положення, стали надбанням історії. Перестало бути спірним, наприклад, питання про правосуб'єктність міжнародних організацій. Переважна більшість як вітчизняних, так і зарубіжних юристів-міжнародників визнало за міжнародними організаціями якість суб'єкта міжнародного права, а також наявність у них власної волі, яка відрізняється від волі держав-членів. Дискусії зараз ведуться тільки з питань щодо об'єму та характеру правосуб'єктності, виникнення і напрямку волі міжнародних організацій. І саме зі зростанням ролі міжнародних організацій, з розширенням кола питань, що відносяться до їх компетенції, постають нові правові проблеми, серед яких центральним є питання про право міжнародних організацій.

Міжнародна організація створюється державами для виконання конкретних цілей та завдань. Для цього вона наділяється чітко визначеною компетенцією, що фіксується в установчому акті. На погляд більшості юристів, компетенція міжнародних організацій це об'єкт або сфера її предметної діяльності. Однак недостатньо характеризувати поняття компетенції міжнародної організації тільки через коло питань, якими їй належить займатися. Для більш повного визначення цього поняття необхідно до нього включити повноваження, якими наділяється організація для виконання покладених на неї завдань. Відповідно, до компетенції міжнародної організації входять як коло проблем, якими їй належить займатися, так і надані їй для цього повноваження.

Питання про компетенцію міжнародних організацій є одним з актуальним в міжнародній практиці і дискусійним в науці міжнародного права. Разом з тим в західній доктрині розповсюджено розширене тлумачення компетенції міжнародної організації.

З метою ефективного здійснення своїх функцій міжнародні організації створюють організаційно-правовий механізм, що передбачає систему постійно діючих органів. У цю систему зазвичай входять вищі органи, виконавчі органи, адміністративні органи, різні комітети і комісії. У структурі найбільш значних організацій створюються ще юридичні або судові органи.

Установчий документ являється основним джерелом права міжнародних організацій. Розглядаючи статuti МО з точки зору їх ролі в правовому регулюванні співробітництва держав з цими організаціями, слід зазначити наступне. Вказані документи грають головну роль в цій сфері, оскільки вони по-перше, закріплюють волю суверенних держав створити міжнародну організацію та наділити її певними правами та обов'язками. По-друге, статут регулює значну кількість питань, які мають безпосереднє відношення до здійснення відносин організації з державами. Зокрема, статут містить норми, що регулюють правовий статус МО, відносини між нею та її державами-членами, структуру, компетенцію, функції органів, порядок і форми стосунків організації з іншими суб'єктами міжнародних відносин. По-третє, статuti містять норми, які визначають мету створення МО, її завдання та функції. Значення цих положень полягає в тому, що вони є загальним критерієм для визначення прав МО на здійснення тих чи інших дій, в тому разі, коли такі права прямо не закріплені в статуті МО. По-четверте, статuti відіграють координуючу роль щодо інших джерел права МО, а саме встановлення їх ієрархії. Статuti вирішують це пи-

тання опосередковано, визначаючи порядок прийняття та юридичну силу правових актів органів МО, а також право останніх на укладання міжнародних договорів. Статути містять положення, які безпосередньо регулюють ці питання.

Характеризуючи статут МО як міжнародний договір особливого роду цілком обґрунтовано можна зробити висновок, що статути є правовою основою всієї діяльності МО в сфері міжнародних відносин, а норми і принципи, що ними закріплюються повинні лежати в основі всіх дій МО на міжнародній арені.

Окрім установчих документів, міжнародних договорів, властивості джерела права міжнародних організацій мають правові акти. Правові акти міжнародних організацій мають різну правову природу.

Відмінності між актами, які ухвалюються різними міжнародними організаціями полягають у їх юридичній силі, в тому, в якій мірі вони є обов'язковими для виконання у відповідності до положень статуту організації.

Ухвалення правових актів є одним із найважливіших етапів діяльності міжнародної організації. Процес прийняття правових актів може мати принципово різний характер у міждержавних та недержавних організаціях, міжнародних інститутах різної політичної та функціональної спрямованості.

Існує багато видів міжнародно-правових актів міжнародних організацій: статути, багатосторонні конвенції, міжнародні угоди, пакти, які встановлюють різні форми контролю за виконанням норм, що містяться у цих документах, а також передбачають створення спеціальних органів для здійснення контролю.

Функція забезпечення виконання правових актів, що ухвалюються органами міжнародних організацій насамперед покладається на контрольні та виконавчі органи організації. Окрім цього, контроль щодо виконання правового акту, ухваленого в рамках міжнародної організації здійснюється як за органами міжнародної організації, так і за державами-членами і іншими суб'єктами права міжнародних організацій.

Отже, роль контрольних органів міжнародних організацій в сучасних умовах постійно зростає. Все більша увага приділяється їхнім функціям і повноваженням. Контрольні органи впливають на процес виконання тих чи інших зобов'язань, а також на ефективність застосування узгоджених норм і принципів міжнародного права, на їх реальне виконання та дотримання кожною державою-учасницею міжнародних угод та правових актів ухвалених в рамках міжнародної організації.

У сучасних умовах в структурі міжнародної організації існує постійно діючий судовий або юридичний орган, що забезпечує нормальне функціонування самої міжнародної організації, а у випадку виникнення суперечки сприяє її вирішенню.

На сьогодні судові органи, що функціонують в рамках міжнародних організацій складають цілу систему міжнародного судочинства. Деякі судові органи діють в рамках організації, деякі окремо. Деякі створені на постійній основі, а деякі для конкретного випадку.

Сьогодні міжнародні організації не тільки сприяють більш тісному співробітництву між державами, і не тільки вирішують суперечки між ними, новою тенденцією є те, що правові акти, що ухвалюються органами міжнародної організації є обов'язковим не тільки для держав-членів та їх органів, а також для фізичних і юридичних осіб. Також розширені права фізичних і юридичних осіб щодо звернення у судові установи міжнародних організацій. Передбачається більш суворий контроль за виконанням зобов'язань, що впливають з положень правових актів всіма суб'єктами. Окрім цього, судові органи не тільки забезпечують реалізацію та виконання правових актів міжнародних організацій, а й сприяють подальшому розвитку міжнародного та європейського права.

На сучасному етапі важливо прагнути до підвищення дії та ефективності багатьох конструктивних правових актів ВМО, впроваджуючи їх у життя. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на можливість імплементації правових актів ВМО. По-перше, мова йде про правові акти, які виражають особливі погляди світової спільноти. Особливе значення мають правові акти, ухвалені на основі консенсусу. По-друге, не може бути вироблений єдиний механізм для усіх актів. В процесі розробки кожного правового акту держави-члени можуть передбачати спеціальний механізм або процедуру для впровадження їх у життя. Відповідно, сам характер постанов, а також намір держав повинен визначати процес імплементації.

Сучасний етап розвитку законодавства держав націлений на гармонізацію міжнародного і національного законодавства, що є закономірним результатом входження держав у міжнародне співтовариство.

У світі відбуваються корінні політичні і соціально-економічні зміни. Вони охоплюють всю систему міжнародних відносин. З кожним днем розширюється міжнародне співробітництво в економічній, політичній, військовій та інших сферах. Це поставило перед міжнародною, європейською і національною системою права нові завдання по реалізації норм міжнародного права. Які ж сьогодні взаємовідносини норм міжнародного, європейського і національного права? Ця проблема є однією з актуальних. Підвищення ролі міжнародного права в міжнародних відносинах вимагає нових підходів і до оцінки співвідношення з національним законодавством, а також шляхів вдосконалення механізмів імплементації міжнародних угод та актів міжнародних організацій у внутрішні правопорядки держав-членів.

На сьогодні науковці визначають проблему співвідношення міжнародного і внутрішньодержавного права як одну з найважливіших у теорії міжнародного права. Це питання ґрунтовно досліджено і доктрина міжнародного права досить багата на теорії та концепції співвідношення цих правопорядків.

Акти органів міжнародних організацій, як і міжнародне право в цілому, впливають на процес створення нормативних актів у національних правових системах та на їхнє застосування. Зокрема, акти органів міжнародних організацій, як і норми міжнародного права, можуть бути зразком для національного правового регулювання або ж державні органи, приймаючи відповідний нормативно-правовий акт, повинні враховувати його міжнародно-правові наслідки.

Водночас вплив міжнародного права на національні правові системи суттєво відрізняється за формами, темпами не лише щодо кожної національної правової системи, а й щодо конкретних регіонів. Найбільш високий рівень впливу існує на європейському континенті, особливо це стосується Ради Європи та Європейського Союзу.

Правова система Ради Європи є регіональною міждержавно-правовою системою, якій притаманні наступні ознаки: а) вона функціонує в межах, визначених установчим документом (статутом) та відповідно до загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права; б) до її складу входять такі суб'єкти міжнародного права, як держави, а в певних випадках – її громадяни; в) систему права становлять загальні (універсальні) міжнародно-правові норми та принципи, які об'єктивуються через основне джерело права – міжнародно-правовий договір, а в ряді випадків – і через інші джерела права; г) її судовий орган наділяється нормотворчими повноваженнями; д) вона виробляє ефективні засоби нормативно-правової інтеграції.

У зв'язку з приєднанням до Європейського союзу одним з ключових для держав-членів постає питання співвідношення національного права із правом ЄС. Відповідь на нього

повинен дати один із основних принципів права ЄС – принцип примату права ЄС. Його зміст полягає у тому, що правові норми ЄС у випадку колізії з нормами національного права країн-членів Євросоюзу мають вищу юридичну силу. Це положення стосується не тільки установчих договорів, а й інших актів ЄС (регламентів, директив, рішень) і діє воно навіть у тому разі, коли відповідна країна голосувала проти прийняття даного акту.

Правова система Євросоюзу має ряд специфічних ознак, які не притаманні іншим міждержавно-правовим системам, в тому числі й правовій системі Ради Європи. Це насамперед наявність високого рівня правової уніфікації. Правова система Євросоюзу має розвинену інституційну частину, яка складається з відповідних інститутів та органів, що виконують правотворчі, правозастосовчі (зокрема, виконавчі і судові) функції.

Дію права Євросоюзу на національному рівні, передусім, необхідно розглядати у світлі конституцій держав-членів, оскільки саме вони визначають статус міжнародного права у національній правовій системі та передбачають делегування суверенних повноважень держави наднаціональним утворенням.

Підхід держави залежить від того, якої доктрини співвідношення національного та міжнародного права вона притримується – моністичної чи дуалістичної.

Сформульовані Судом ЄС концепції, які обґрунтували пряме застосування і дію, верховенство права ЄС у державах-членах, в цілому сприяли його сприйняттю національними правопорядками. Однак, право ЄС не може оминати конституційні засади окремих держав-членів, які у своєму широкому розумінні, є своєрідною призмою, крізь яку національна правова система сприймає чи то міжнародне право, чи то право Євросоюзу.

Порівнюючи правові механізми взаємодії правових систем Ради Європи, Європейського Союзу з національними правовими системами, можна зробити висновок, що на нинішньому етапі формування та розвитку європейського правового простору обидва механізми взаємодії є об'єктивно необхідними, оскільки сприяють сумісності різних правових систем Європи та їхній здатності взаємодіяти між собою.

Правовий механізм взаємодії права Євросоюзу з національними правовими системами є більш ефективним, оскільки він не просто сприяє їхньому зближенню, а й забезпечує уніфікацію правового регулювання, гармонізацію правових систем, їх збалансованість у межах відповідного правового простору.

Особливо важливим є формування правового механізму взаємодії для правової системи України, оскільки її сьогодення пов'язане з проблемами наближення до європейських міжнародно-правових систем, зокрема, приведення національного законодавства у відповідність до європейських правових стандартів.